

NAREČNE TEME

UDK 811.163.6'282

Karmen Kenda-Jež

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani

STRUKTURALIZEM V SLOVENSKI DIALEKTOLOGIJI¹

Članek je predstavitev uvedbe in formalizacije oblik strukturalnega opisa v slovenski dialektologiji. Osrednja pozornost je namenjena vprašanju zasnove fonološkega opisa, danes prevladujočega modela glasovne razčlenbe slovenskih govorov.

This paper outlines the introduction and formalisation of forms of structural description in Slovenian dialectology. Its main focus is on the concept of phonological description, which is the current dominant model for the phonetic analysis of the accent of Slovenian micro-dialects.

Ključne besede: strukturalizem, glasoslovje, fonološki opis, slovenska dialektologija

Key words: structuralism, phonetics, phonology, phonological description, Slovenian dialectology

0 Izmed novih jezikoslovnih smeri je v obdobju po drugi svetovni vojni v evropsko dialektologijo zaradi svoje analitičnosti (Coseriu 1992: 171–172) povsem prodrle strukturalizem. Generativna dialektologija je bila bodisi omejena na posamezne poskuse, zlasti na področju fonologije, kot npr. v nemškem ali srbskem jezikoslovju (Niebaum – Macha 1999: 72; Ivič 1998: 63–69), bodisi tako rekoč neznana, kot npr. v poljskem in slovenskem jezikoslovju (Dunaj 1996: 26; Neweklowsky 1999: 24).² Prvi strukturalni opisi posameznih govorov sicer segajo v trideseta leta (Niebaum – Macha 1999: 66) – mednje sodi tudi Isačenkova (1939) opis govora vasi Sele³ –, vendar se je strukturalizem v dialektologiji zares razmahnil šele v petdesetih in šestdesetih letih – po Weinreichovi⁴ zasnovi diasistema oz. Moultonovi⁵ uporabi izhodiščnega jezikov-

¹ Članek je prirejen odlomek poglavja Metodologija slovenskih dialektoloških raziskav v luči razvoja sodobne dialektologije iz disertacije *Cerkljansko narečje: Teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja* (Ljubljana 2002), ki je nastala pod mentorstvom akad. Tineta Logarja.

² Zaradi tega postopki generativne dialektologije niso bili uporabljeni pri širše zasnovanih projektih. Prim. Ivičevo utemeljitev odločitve za strukturalni prikaz jezikovnega gradiva v Fonoloških opisih (FO 1981: 5–6): »Namen knjige [...] je predstaviti dejstva na tak način, da bo delo čim širše uporabno. Zato se je bilo med drugim treba odpovedati tudi generativnemu pristopu h gradivu, ki bi knjigo oddaljil od večine jugoslovanskih jezikovnih strokovnjakov, njena uporabnost v prihodnosti pa bi bila odvisna od usode neke šole jezikoslovnega mišljenja.«

³ Gl. Vidovič Muha 1996: 82. Zdi se, da so bili zgodnji pojavi uporabe fonološke metode v narečjeslovju tesno povezani s Trubeckojevim vplivom (prim. Weijnen 1982: 190). Tu puščam ob strani metodološko plat prispevkov L. Tesnièreja v medvojnem obdobju – M. Orožen (1994: 170) ga prišteva med prve sinhronne strukturaliste –, ker ni imela neposrednega vpliva na nadaljnji razvoj slovenske dialektologije (Orožen 1994: 172).

⁴ U. Weinreich, Is a Structural Dialectology possible?, *Word* (New York) 10 (1954), str. 388–400.

⁵ W. G. Moulton, The Short Vowel Systems of Northern Switzerland: A Study in Structural Dialectology, *Word* (New York) 16 (1960), str. 155–182.

nega sestava (Chambers – Trudgill 1994: 39, 44; Niebaum – Macha 1999: 67) kot (abstraktnega) veznega člana, ki je dejansko omogočil (strukturno) primerjavo med posameznimi (pod)sestavi diasistema. V obdobju torej, ko je ta smer kot »raziskovalni program« žele dosegla svoj vrhunec in konec (Milner 2003: 160), tako da lahko govorimo predvsem o načinih izrabe njenih raziskovalnih postopkov in orodij.

1 Strukturalizem v dialektologiji je prinesel preusmeritev pozornosti z zunajjezikovne na znotrajjezikovno problematiko prostorskega jezikovnega členjenja in dokončno osamosvojil opis (zlasti v glasoslovju) kot cilj dialektoloških raziskav. Dialektologija na prelomu 19. in 20. st. ter sočasno pozitivistično zgodovinsko jezikoslovje (Coseriu 1992: 40–41) sta namreč med svoje temeljne naloge poleg prikaza jezikovnega stanja štela predvsem zunajjezikovno razlago jezikovnih dejstev, zlasti odkrivanje neposrednih povezav med narečnimi in zemljepisno-zgodovinskimi mejami.

Tudi slovenska dialektologija, kakor jo je zasnoval Fran Ramovš v tridesetih letih 20. st., je sledila temu duhu. Ramovš je bil po svoji znanstveni naravnosti predvsem jezikovni zgodovinar, ki je »v današnji živi narodovi govorici« (Ramovš 1924: I) videl najmlajšo stopnjo jezikovnega razvoja, v dialektologiji pa prostorski jezikovno-razvojni ustreznik jezikovne zgodovine, torej je bil vezan bolj na mladogramatični pol nemškega jezikoslovnega prostora, iz katerega je izhajal (Orožen 1994: 172, op. 11), kot na jezikovnogeografskega. Vendar v njegovih narečjeslovnih delih, zlasti v Dialektološki karti slovenskega jezika (Ramovš 1931: 23) in Kratki zgodovini slovenskega jezika (Ramovš 1936), v uporabi izrazja, kot je *promet* (prim. Grober-Glück 1982: 98; Weijnen 1982: 199) – v pomenu »kaksrške koli vrste naravna in socialna povezanost kakega kraja ali pokrajine z okolico« (Ramovš 1936: 98) –, v izoglosno-ploskovnih fonetičnih kartah ter v načinu kartografskega prikaza naselitvenih jeder, »dialektičnih [razvojnih] ognjišč«, smeri ekspanzije, naravnih ovir in najstarejše cerkvene ureditve ter zgodovinskih prometnih povezav (Ramovš 1931, 1936) poleg Tesnièrejevega kartografskega modela in Bartolijevega arealnega jezikoslovja verjetno odsevajo tudi postopki nemške jezikovne geografije in kulturne morfologije (Grober-Glück 1982: 93).

Upoštevanje zunajjezikovnih dejavnikov je bilo po Ramovševi zasnovi obvezna sestavina dialektoloških obravnav. Dialekti (1935) so dosledna uresničitev teh načel, saj zemljepisno-zgodovinski okvir kot strukturna prvina v »uvodnih odstavkih« (Ramovš 1935: XXXII) k jezikovnim in jezikovnogeografskim opisom posameznih narečnih skupin oz. narečij prepleta celotno besedilo. Metodološko so se tovrstne dialektološke raziskave – združevanje terenskega dela s sprotno presojo relevantnih, predvsem zgodovinskih zunajjezikovnih dejavnikov – razvile v petdesetih letih 20. st. ob jezikovnogeografskem delu za Slovenski lingvistični atlas (SLA) in se izkristalizirale v zgodnjih dialektoloških razpravah Tineta Logarja.

Krajepisna oznaka s prikazom demografske strukture oz. demografskih gibanj na obravnavanem področju pa je vse do danes ostala obvezni, vendar od jezikovne razčlenbe bolj ali manj ločeni del monografskih predstavitev posameznih narečij in govorov, ki so po svojem ustroju blizu klasični obliki narečne slovnice in značilne zlasti za magistrska in doktorska dela s področja slovenske dialektologije.

2 Slovenska strukturalna dialektologija, ki je v šestdesetih letih zamenjala Ramovšev klasični model narečnega prikaza (glasovja) s strukturalnim opisom (glasovnega sestava), ob svojih začetkih (Rigler 1960 [obj. 1963b], 1963a; Toporišič 1961, 1962; Logar 1963) pravzaprav ni bistveno zaostajala za dogajanji v Evropi,⁶ napajala pa se je iz dveh virov:

2.1 Diahrona strukturalna dialektologija je nadaljevanje, kritika in prevrednotenje Ramovševih raziskav zgodovinskega razvoja narečne fonetike. Omogočil jo je novi, gostejši popis narečnega gradiva (za SLA) iz petdesetih let, zasnoval pa Jakob Rigler v svoji razpravi Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (Rigler 1963b), kjer je tudi utemeljil svojo odločitev za uporabo strukturalne metode (Rigler 1963b: 25–26)

Pregled in poznejše Pripombe k pregledu [...] (Rigler 1967) sta bila osnutek za načrtovano zgodovinsko fonologijo,⁷ kakršne so v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. st. nastajale za druge slovanske jezike.⁸ Kot vodja Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik pri SAZU pa je v tem obdobju Jakob Rigler poskušal tudi raziskovalne načrte in kadrovske sestave raziskovalne skupine oblikovati tako, da bi se ob pretežno sinhrono usmerjeni jezikovni geografiji enakovredno razvijala diahrona dialektologija (Arhiv 26-16/76). Žal se zaradi takratnih prednostnih nalog inštituta, ki so Riglerja povsem odtegnile od dialektološkega dela, ti načrti niso niti začeli uresničevati, tako da sta omenjena članka vrhunec slovenske diahronne dialektologije v osrednjem slovenskem prostoru.

2.2 Začetek sinhronih strukturalnih obravnav posameznih narečnih idiomov so po eni strani pobudile spremembe metodologije raziskav knjižnega jezika,⁹ zavest o tem, »da stara dialektološka metoda dialektala le ne zajame v taki meri, kot si tega želi sodobna znanost o jeziku« (Toporišič 1961: 203), po drugi pa intenzivnejši stiki z drugimi slovanskimi dialektološkimi središči, ki jih je v šestdesetih letih omogočilo sodelovanje v mednarodnem projektu Slovanskega lingvističnega atlasa. Tine Logar je v svojem programskem članku, v katerem je med osnovne naloge uvrstil »pripravo nove slovenske dialektologije, ki naj bi slovenska narečja predstavila tudi s fonološko strukturalnega vidika, zraven pa seveda upoštevala historično razvojna izhodišča«, posebej poudaril ravno pomen vključevanja v sodobne tokove slovanske dialektologije (Logar 1962/63: 1).

Postopno uvajanje strukturalnih metod v slovensko jezikovno geografijo je razvidno tako iz načina Riglerjeve preureditve slovnicega dela Ramovševe vprašalnice leta 1961 (Benedik 1999: 17) kot iz poročila o terenskem raziskovalnem delu za SLA v

⁶ V isti čas lahko npr. postavimo začetke nemške (Weijnen 1982: 190) in poljske (Dunaj 1996: 25) strukturalne dialektologije.

⁷ Monografska obdelava razvoja in stanja slovenskega vokalizma je bila v šestdesetih letih ena izmed temeljnih nalog Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik (Arhiv 26/1964 – brez številke).

⁸ Na prvo obravnavo take vrste je bilo treba čakati do konca tisočletja (Greenberg 2000).

⁹ O začetkih slovenske strukturalne fonologije konec petdesetih let 20. st. in o njenih navezavah na načela Praškega lingvističnega krožka prim. Vidovič Muha 1996: 81.

zgodnjih šestdesetih letih, čeprav deklarativna izjava o »strukturaln[em] pristop[u]«
v jezikovnogeografskih raziskavah izvira šele z začetka osemdesetih let (Arhiv
21-257/82).

Za prve slovenske strukturalne opise glasovja so značilni:

- (a) dosledno ločevanje jezikovne obravnave na sinhroni in diahroni del (Rigler 1960;¹⁰
Toporišič 1961; Zdovc 1972 itd.);
- (b) dokazovanje fonemskosti s ponazarjalnim gradivom za minimalna samoglasniška
nasprotja, kar je bilo po Toporišičevi razpravi o govoru Mosteca (Toporišič 1961:
204, 206, 208) bolj ali manj značilno le za dunajsko in graško dialektološko šolo
(Zdovc 1972; Sturm-Schnabl 1973; Karničar 1979; prim. še Steenwijk 1988), med-
tem ko je bil ta postopek v osrednjem slovenskem prostoru navadno uporabljen le
pri posameznih vprašljivih primerih (npr. Logar 1966: 73; Smole 1988: 28, 44);
- (c) razlaga glasovnega razvoja s parametri fonološke strukturalne šole (Ivić 1998: 10),
kot so načela o simetričnosti, diferenciranosti, ekonomičnosti, obremenjenosti in
uravnovešenosti fonoloških sistemov ter funkcionalni obremenitvi njihovih prvin
(Toporišič 1961; Logar 1963; Rigler 1963b itd.).

3 Poleg teh, klasičnih postopkov strukturalne dialektologije je bil za nadaljnji
razvoj dialektologije v Sloveniji bistvenega pomena neposredni vpliv jezikovnogeo-
grafskih raziskav za OLA, zlasti teoretično in metodološko delo nekdanje Komisije za
OLA jugoslovanskega Medakademijskega odbora za dialektološke atlase,¹¹ ki je zelo
tvorno sodelovala pri oblikovanju izhodišč za razčlenbo narečnega gradiva s celotne-
ga slovanskega ozemlja (Ivić 1981: 2–3).

3.1 Že v šestdesetih letih se je ob postopni fonologizaciji narečnih zapisov pod
vplivom fonetične transkripcije OLA začela spreminjati slovenska nacionalna oz. t. i.
Ramovševa transkripcija. Čeprav se v strokovni literaturi za novo (nacionalno) trans-
kripcijo, kakršno je sredi sedemdesetih let v svojih delih uveljavil Tine Logar, običajno
uporablja žargonski izraz »transkripcija OLA«, pa gre dejansko le za prevzem posa-
meznih transkripcijskih prvin, zlasti tistih, ki omogočajo ločevanje fonološke vred-
nosti kolikosti (V : V:) od fonološke vrednosti naglašenosti (V : 'V) oz. tonemskosti
(V: V̇: V̇).

3.2 Po izidu Fonoloških opisov srbohrvaških/hrvaškosrbskih, slovenskih in maked-
onskih govorov, obravnavanih v Slovanskem lingvističnem atlasu (FO 1981), se je
kot vzorec za strukturalno razčlenbo (Ivić 1998: 600) narečnega glasovja v osemde-
setih letih uveljavil fonološki opis s svojo značilno tridelno zasnovo (sistem – distri-
bucija – izvor).

Fonološki opis je zaradi svojega natančno predpisanega ustroja (Ivić 1981: 6–8)
in osredotočenosti na sistemske jezikovne lastnosti orodje za mednarečno primerjavo,
torej predpriprava na sintetični prikaz glasovja večjega števila govorov. Tudi v

¹⁰ Sem spada tudi že leta 1952 napisana Riglerjeva razprava *Karakteristika glasoslovja v govoru Rib-
nice na Dolenjskem*.

¹¹ Osrednje osebnosti te komisije so bili Pavle Ivić, Dalibor Brozović in Božo Vidoeski.

slovenskem prostoru se je začel uveljavljati ob poskusih (pre)urejanja narečne zbirke za SLA, vendar se je razvil predvsem kot dokaj samostojen način (tudi monografske) predstavitve glasoslovja posameznih govorov. Osnovna shema besedilne zgradbe je sicer ohranjena, posamezni opisi pa se po obsegu predstavljenega gradiva, uporabljenem izrazju in načinu razčlenbe med seboj razlikujejo v tolikšni meri, da neposredna primerjava izsledkov v vseh primerih ni več mogoča.

Poleg neenotnosti, ki izvira že iz same zasnove slovenskih fonoloških opisov za FO 1981, bodisi iz dejstva, da je bila ta prilagojena obravnavi vseh narečij na področju bivše Jugoslavije za potrebe OLA – sem zagotovo spada premajhna razčlenjenost poglavja Izguba glasov, ki že v FO 1981 nima enotne podobe –, bodisi iz različnih metodoloških izhodišč slovenskih raziskovalcev, npr. pri obravnavi naglašanih in nenaglašanih kratkih samoglasnikov¹² ali pri uporabi različnega izrazja, npr. za reflekske umično in pomično naglašanih samoglasnikov,¹³ je ob nadaljnjem razvoju fonološkega opisa v slovenskem prostoru prišlo predvsem do razhajanj pri pojmovanju izhodiščnega sestava.

Izhodiščni sestav je abstraktni, dogovorni sestav, zadnja razvojna stopnja protosestava, na podlagi katerega je še mogoče v celoti razložiti sedanjo sinhrono podobo narečij, omogočil pa naj bi najbolj gospodarno mednarečno primerjavo. Izhodiščni splošnoslovenski samoglasniški sestav, kakor ga je za FO 1981 zasnoval Tine Logar (FO 1981: 29), se opira na Ramovševe ugotovitve o razvoju slovenskega vokalizma (1936: 147–148), zlasti na »zavisnost vokalne kvalitete od kvantitete« oz. na refonologizacijo prozodičnih nasprotij v kvantitetna in kvalitetna (Greenberg 2000: 78). Zasnovan je torej na nasprotju po kolikosti (V: – V), ki je posledica vzporednega razvoja cirkumfektiranih, novocirkumfektiranih in (izvorno ali zgodaj podaljšanih) dolgih novoakutiranih samoglasnikov oz. prednaglasnih dolgih samoglasnikov pred kratkim končnim naglašanim zlogom na eni strani ter staroakutiranih, kratkih novoakutiranih in nenaglašanih samoglasnikov (razen dolgih pred kratkim končnim naglašanim zlogom) na drugi strani (FO 1981: 30–32). Hipotetično naj bi bile torej pri prikazu izvora samoglasnikov opombe o tonemskem naglasu izhodiščnih fonoloških enot oz. nadaljnja razvrstitev V:/V glede na tonemskost nepotrebne, razen pri (za slovenske razmere) posebnem razvoju samoglasniškega sestava v govoru Mosteca (FO 1981: 150–153), pri naglasnem umiku z dolgih cirkumfektiranih samoglasnikov (FO 1981: 37–39, 97, 168, 186–188, 205–207) in v primerih izjemnih razvojev, kakršni so npr. horjulski *-ð: > u:* proti siceršnjemu *o: > ø:* (FO 1981: 82), kračina cirkumfektiranih *o*, *e* v odprtih zlogih v Dragatušu (FO 1981: 135–136) ali nova tonemskost v poljanskem narečju (Benedik 1989: 32–33) ipd.

¹² V nekaterih fonoloških opisih govorov, ki poznajo kolikostna nasprotja (OLA 6, 12, 14, 16, 17, 20, 21, 147), so vsi kratki samoglasniki obravnavani skupaj ne glede na naglašenost/nenaglašenost, v drugih pa so naglašeni in nenaglašeni samoglasniki prikazani v posebnih podpoglavjih (OLA 2, 7, 8, 10, 13, 15, 146, 148–149).

¹³ Prim. npr. za umik s končnega kratkega zloga: (slovenski) premik akcenta s končnega kratkega zloga/vokala – sekundarno akcentuirani V – V v zlogu/poziciji pred kratkoakcentuiranim končnim zlogom (Logar); premik akcenta s končnega kratkega zloga (Benedik, Lipovec – Benedik, Novak, Rigler); (pozni) preskok akcenta s končnega kratkega zloga (Orožen); premik naglasa s končnega kratkega zloga (Toporišič).

V fonoloških opisih iz obdobja po letu 1981 je sklicevanje na izhodiščni splošno-slovenski sistem tako rekoč brezizjemno pri prikazu izvora soglasnikov (prim. npr. Smole 1988: 64; 1998: 83; Jakop 2001: 375) in sinhronih naglasnih razmerij (npr. Škofic 2000: 151; Smole 1998: 84), pri določanju izvora samoglasnikov pa je kljub sklicevanju na izhodiščni sestav uporabljena kombinacija kolikostnih in tonemskih opredelitev izvornih glasov (npr. Smole 1998; Škofic 1999, 2000; Zemljak 2000; Koletnik 2000, 2001; Jakop 2001).¹⁴ To je po vsej verjetnosti (prim. preglednico) posledica navezave na izročilo zapisovanja izhodiščnega glasovja, kakor ga je v svoji temeljni diahroni razpravi uveljavil Jakob Rigler (1963b: 35, op. 16). Njegov način zapisa sicer temelji na tonemskih naglasnih nasprotjih, vendar jih upošteva le, kadar so relevantna za slovenski narečni razvoj glasovja. Model fonološkega opisa s kombiniranim načinom zapisovanja izhodiščnih glasov upošteva tonematiko izvorno kratkega glasovja pri danes (osrednjeslovensko) dolgih samoglasnikih, pri kratkih samoglasnikih pa navadno navaja le njihovo kolikost. Tak način prikaza pa je lahko zelo zavajajoč pri govorih, v katerih ni prišlo do systemske podaljšave akutiranih samoglasnikov v nezadnjih besednih zlogih, saj ustvarja vtis, da sta tudi na tem območju glede na položaj v besedi obstajali dve kategoriji nekdanjih akutiranih samoglasnikov.¹⁵

Razvoj splošnoslovenskega izhodiščnega sistema

(a) Shema za prikaz izvora glasovja iz naglašanih ogelnih samoglasnikov*

Logar (do FO 1981)		Rigler 1963b		Logar (FO 1981)		FO po letu 1981
stari (dolgi) i/ī	stalno dolgi i	sln. stalno dolgi i (ī)		i:		(stalno) dolgi i /i:/ī
(v dolgih sln. zlogih)	psl. (dolgi) staro- akutirani i	staroaku- tirani i v NBZ (ī-)	staro- akutirani i	naglašeni i v NBZ	naglašeni i	staroakutirani i/ī
-i(t)** (v kratkih sln. zlogih)		staroaku- tirani i v ZBZ (-ī)		naglašeni i v ZBZ		kratki naglašeni i/ī

NBZ = nezadnji besedni zlog

ZBZ = zadnji besedni zlog

* V desni polovici razpolovljenega stolpca prikazani podatki veljajo za govore, v katerih ni prišlo do podaljšave akutiranih samoglasnikov.

** = (psl.) glas pod slovenskim kratkim naglasom

¹⁴ Po vzorcu FO 1981 pa so npr. izdelani opisi v Benedik 1989, Škofic 1997, Kenda-Jež 1999, Nartnik 1999, Koletnik 1999, Weiss 2001.

¹⁵ Vendar lahko do take navidezne delitve pride tudi pri uporabi enotnih poimenovanj. Prim. npr. fonološki opis črešnjevkega govora (SLA 368), po katerem naglašeni *i* izvira tako iz staroakutiranega *i* v nezadnjem besednem zlogu kot iz enakega *i* v zadnjem besednem zlogu (Koletnik 2001: 62)

(b) Shema za prikaz izvora glasovja iz naglašanih *e, *o, *ə

Logar (do FO 1981)		Rigler 1963b		Logar (FO 1981)		FO po letu 1981
(psl.) è/ padajoči e		podaljšani prvotno kratkocirkumfektirani e (ē)		e:		dolgi cirkumfektirani e/e:/etim. ē/stalno dolgi e (?!)
(psl.) è /psl. (kratki) novoakutirani e	(psl.)è /psl. (kratki) novoakutirani e	novoakutirani e v NBZ (è-)	novoakutirani e (è)	naglašeni e v NBZ	naglašeni e	novoakutirani e/ naglašeni e v NBZ
(psl.) -è(t)		novoakutirani e v ZBZ (-è)		naglašeni e v ZZ		kratki naglašeni e

Šele zasnova fonološkega opisa, ki bi se v celoti opirala na slovensko jezikovnorazvojno problematiko, in dokončna odločitev za enotni izhodiščni sistem, ki bi ob dosledni uporabi omogočil tudi strojno obdelavo podatkov, bi omogočila celovito (strukturalno) primerjavo slovenskih glasovnih sestavov.

4 Težko bi trdili, da je bila slovenska povojna dialektologija od šestdesetih let naprej popolnoma strukturalna, vendar je preplet klasičnih dialektoloških postopkov s postopki novih jezikoslovnih smeri pravzaprav značilen za evropsko dialektologijo sploh. Strukturalni način prikaza gradiva je bolj ali manj prodril v (sicer prevladujoče) obravnave glasovja, ni pa še raziskano, v kolikšni meri so zares strukturalni narečni opisi drugih jezikovnih ravnin, zlasti oblikoslovja,¹⁶ saj so ti večinoma sinhrono kontrastivne narečno-knjižne razčlembе, njihov prikaz pa je navadno oprt na model predstavitve jezikovne strukture v knjižnem jeziku.¹⁷

Strukturalno zasnovani opis slovničnega ustroja posameznih govorov tvori jedro sodobne slovenske dialektologije, prvi poskusi jezikovnogeografskih obravnav in narečno slovaropisje, ki se je začelo v osrednjem slovenskem prostoru intenzivneje razvijati šele v zadnjem dvajsetletju, pa so zaenkrat predvsem gradivsko dopolnilo prvemu.

¹⁶ Za ponazorilo lahko navedemo npr. vprašanje razvrstitve samostalnikov po spolu v govorih, ki niso ohranili vseh treh spolov. Prikaz včasih sledi kontrastivnim načelom (Smole 1994: 111–117), strukturalna razmerja pa navaja v povzetku (253).

¹⁷ Za primerjavo s knjižnim jezikom pri oblikoslovju, besedotvorju in skladnji ter s skladnjskimi značilnostmi («splošnega») pogovornega jezika so bili v zadnjih desetletjih uporabljeni modeli iz Slovenske slovnice in Nove slovenske skladnje Jožeta Toporišiča. Pri obravnavi glagola je razvrstitev gradiva običajno oprta na tradicionalno slovnico – »po Dobrovškem in Miklošiču« oz. slovnici štirih avtorjev, v novejših monografskih obdelavah pa na Riglerjeve Sheme za dinamični naglas in oblikoslovje iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Razvrstitev narečnih besed v posamezne pomenske skupine se zgleduje po delitvi iz članka M. Hanjšek Holz (1989).

LITERATURA

- Arhiv = *Arhiv Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU*: 21 (1948–); 26 (1958–) – arhiv Lingvistične oz. Dialektološke sekcije. (Tipkopis, rokopis.)
- Francka BENEDIK, 1989: *Fonološki opis govora vasi Bukov Vrh*. Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici. Ur. Franc Jakopin. Ljubljana: SAZU. 31–44.
- 1999: *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*. Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU).
- J. K. CHAMBERS – Peter TRUDGILL, 1994: *Dialectology*. Cambridge: University Press (Cambridge Textbooks in Linguistics).
- Eugenio COSERIU, ²1992: *Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft*. Tübingen: Francke Verlag (Uni-Taschenbücher 1372).
- Bogusław DUNAJ, 1996: Przedmiot i kierunki badań dialektologicznych. *Studia dialektologiczne* 1. Ur. Bogusław Dunaj – Jerzy Reichan. Kraków: Polska Akademia Nauk – Instytut Języka Polskiego (Prace Instytutu Języka Polskiego 97). 21–29.
- FO, 1981: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Ur. Pavle Ivić. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 9).
- Marc L. GREENBERG, 2000: *A Historical Phonology of the Slovene Language*. Heidelberg: Universitätverlag C. Winter (Historical Phonology of the Slavic Languages 13).
- Gerta GROBER-GLÜCK, 1982: Kulturmorphologie im Rahmen dialektgeographischer Interpretation. *Dialektologie: Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*. Ur. Werner Besch – Ulrich Knoop – Wolfgang Putschke – Herbert Ernst Wiegand. Berlin – New York: Walter de Gruyter (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 1.1). 92–113.
- Milena HANJŠEK HOLZ, 1989: Narečne prvine v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja (Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici)*. Ur. Franc Jakopin. Ljubljana: ZRC SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 79–100.
- Tjaša JAKOP, 2001: Fonološki opis govora Ložnice pri Žalcu (SLA 324). *Jezikoslovni zapiski: Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 5. 207–234.
- Ludwig KARNIČAR, 1979: *Die Mundart von Ebriach/Obirsko in Kärnten: Inauguraldissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der Philosophischen Fakultät der Karl-Franzens-Universität in Graz*. Graz.
- Karmen KENDA-JEŽ, 1999: Fonološki opis govora kraja Cerčno (OLA 6, SLA 166). *Jezikoslovni zapiski: Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 5. 207–234.
- Mihaela KOLETNIK, 1999: Fonološki opis voličinskega in črešnjevkega govora. *Slavistična revija* 47. 69–87.
- 2000: Fonološki opis govora v Radencih. *Jezikoslovni zapiski: Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 6. 155–165.
- 2001: Fonološki opis govora pri Sv. Ani na Kremberku v Slovenskih goricah. *Jezikoslovni zapiski: Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 7. 381–392.
- A. V. ISAČENKO, 1939: *Narečje vasi Sele na Rožu*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Pavle Ivić 1981: Uvod. FO 1981. 1–10.
- 1998: *Celokupna dela 10/1: Rasprave, studije, članci: O fonologiji*. Ur. Dragoljub Petrović. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Tine LOGAR, 1962/63: Današnje stanje in naloge slovenske dialektologije. *Jezik in slovstvo* 8. 1–6.

- 1963: Sistemi dolgih vokalnih fonemov v slovenskih narečjih: Referat za mednarodni slavistični kongres v Sofiji 1963. *Slavistična revija* 14. 111–132.
- 1966: Prispevek k poznavanju nadiškega dialektala v Italiji. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 9. 73–75.
- Vladimir NARTNIK, 1999: Fonološki opis govora Vnanjih Goric (SLA 226). *Jezikoslovni zapiski: Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 5. 197–205.
- Gerhard NEWEKLOWSKY, 1999: Iz zgodovine klasifikacije slovenskih narečij na Koroškem in nove naloge slovenske dialektologije. *Logarjev zbornik: Referati s I. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. Ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik. Maribor: Slavistično društvo (Zora 8). 16–26.
- Herman NIEBAUM – Jürgen MACHA, 1999: *Einführung in die Dialektologie des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag (Germanistische Arbeitshefte 37).
- Jean Claude MILNER, 2003: *Strukturalizem: Liki in paradigma*. Ljubljana: Krtina (Knjižna zbirka Krt).
- Martina OROŽEN, 1994: Le consonantisme de Ramovš dans l'optique structuraliste de Tesnière. *Mélanges Lucien Tesnière = Linguistica* 34. 165–179.
- Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika II: Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, Dela I).
- 1931: *Dialektološka karta slovenskega jezika*. Ljubljana.
- 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, Dela I).
- 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Ljubljana: Akademsko založba (Akademsko biblioteka 3).
- Jakob RIGLER, 1960: *Južnotranjski govori – Akcentska in glasoslovna analiza južnotranjskih govorov med Snežnikom in Slavnikom: Disertacija*. Ljubljana. (Tipkopis.)
- 1963a: *Južnotranjski govori*. Ljubljana: SAZU (Dela Razreda za filološke in literarne vede 13, Inštitut za slovenski jezik 7).
- 1963b: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14. 25–78.
- 1967: Pripombe k pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 15. 129–152.
- Vera SMOLE, 1988: *Govor vasi Šentrupert in okolice: Glasoslovje in naglas – Magistrsko delo*. Ljubljana. (Tipkopis.)
- 1994: *Oblikoglasje in oblikoslovje šentruperskega govora: Doktorsko delo*. Ljubljana, 1994. (Tipkopis.)
- 1998: Fonološki opis govora vasi Šentrupert (SLA 262). *Jezikoslovni zapiski: Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 4. 73–88.
- Han STEENWIJK, 1988: Sestav naglašanih samoglasnikov v belskem govoru, *Slavistična revija* 36. 331–337.
- Stanislava Katharina STURM-SCHNABL, 1973: *Die slovenischen Mundarten und Mundartreste im Klagenfurter Becken: Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien*. Wien. (Tipkopis.)
- Jožica ŠKOFIC, 1997: Fonološki opis govora Kroke (SLA 202). *Jezikoslovni zapiski: Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 3. 175–189.
- 1999: Fonološki opis govora Zgornje Gorje (SLA 198), *Jezikoslovni zapiski: Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 5. 183–195.
- 2000: Jožica Škofic, Fonološki opis govora kraja Lom pod Storžičem (SLA 204), *Jezikoslovni zapiski: Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 5. 141–153.

- Jože TOPORIŠIČ, 1961: Vokalizem moščanskega govora v brežiškem Posavju. *Dolenjski zbornik*. Ur. Stanko Škaler. Novo mesto: Dolenjska založba. 203–222.
- 1962: Ablösung des relevanten Wortintonationssystems durch den Quantitätsunterschied in einer slovenischen Mundart. *Scandoslavica* (Copenhagen) 8. 239–254.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1996: Tvornost razmerja med slovenskim in češkim jezikoslovjem 20. stoletja. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj 32*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 77–85.
- Antonius A. WEIJNEN, 1982: Deutsche Dialektologie und europäische Dialektforschung: wechselseitige Wirkungen. *Dialektologie: Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*. Ur. Werner Besch – Ulrich Knoop – Wolfgang Putschke – Herbert Ernst Wiegand. Berlin – New York: Walter de Gruyter (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 1.1). 190–202.
- Peter WEISS, 2001: Fonološki opis govora kraja Spodnje Kraše (SLA 314). *Jezikoslovni zapiski: Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 7. 321–347.
- Paul ZDOVC, 1972: *Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten: Lautlehre und Akzent der Mundart der »Poljanci«*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1972 (Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung 20).
- Melita ZEMLJAK, 2000: *Govor Zabukovja nad Sevnico – Glasoslovje in naglas: Magistrsko delo*. Ljubljana. (Tipkopolis.)

SUMMARY

A transition occurred at the beginning of the 1960s in Slovenian dialectology from Ramovš's classic pre-war model of describing differentiation in dialect phonology based on an extralinguistic explanation of linguistic facts to a structural description of the sound system. The 1960s brought concepts of diachronic (Rigler's 'Review of the Basic Development Stages in Slovenian Vocalism') as well as synchronic structural dialectology, and introduced a series of now-classic structural phonological procedures. However, despite the fact that the historical approach was never entirely abandoned, the 70s and after saw the development of a primarily synchronic descriptive dialectology whose main tool, at least since the appearance of the 'Phonological Descriptions of Serbo-Croatian/Croato-Serbian, Slovenian and Macedonian Micro-Dialects in the Slavonic Linguistic Atlas in 1981' (FO 1981), has been a system of phonological description using a characteristic three-part scheme: system – distribution – origin. A formal type of phonological description has mostly been adopted rather than a scheme of Slovenian initial vowel structure that would enable effective comparisons to be drawn between dialects. Phonological description has therefore developed chiefly as a way of presenting single micro-dialects.